

Розова Т.В., Гайтан В.В. Актуальні проблеми політики. Збірник наукових праць.- Вип.57.-Одеса:Фенікс, 2016.- С.124-133.

УДК 327.2(470+477+57).001.73/76

*Т.В. Розова – доктор філософських наук,
професор, академік Академії наук
вищої школи України.*

В. В. Гайтан – кандидат політичних наук.

ЕКОЛОГІЧНІ АЛЬТЕРНАТИВИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЯК ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИЙ ФАКТОР

Сучасність потребує на новому рівні рефлексії оцінити антропні, цивілізаційні, культурні ризики глобалізаційних процесів. Модернізація культурно-історичного потенціалу пострадянського соціокультурного простору пов'язується часто лише з транзитом – переносом західних моделей розвитку, ідеологій, політичних механізмів регулювання, що не завжди є результативним. Саме тому *актуальним* є визначити політичні, метакультурні горизонти глобалізаційного фактору сучасності, звернути увагу на екологічну альтернативу модернізації як на один із глобалізаційних факторів.

Так, у студіях західних теоретиків достатньо *розробленою є проблематика* глобалізаційного контексту інтегративних процесів, що, зокрема, досліджується в роботах З.Бжезинського, Б. Колер-Кох, Дж. Едера, Г. Воллеса, М. Яхтенфукса, Д. Хелда, Д. Гольдблатта, Е. МакГрю, Д. Перратона та ін.

Але ми хотіли би поставити собі за *мету* проаналізувати у цій статті антропологічні горизонти, що інтегрують категорію „глобалізація” в контекст екологічного майбутнього, стають пріоритетними для осмислення модернізаційних процесів соціального простору. Екомайбутне як та перспектива, що існує вже сьогодні, – це своєрідний прогностичний простір, який зараз набуває ознак комплексних досліджень. Метаекологічна проблематика структурується в контексті наднаціональних, надкультурних, надекономічних і навіть надглобалізаційних проблем. Якщо говорити про

надглобалізаційні проблеми, то йдеться про те, що за будь-якою глобалізацією, яка розуміється як універсалізація, як прискорення темпу і росту, існує ще один вимір – мегавимір, що свідчить про той планетарний контекст, в якому будь-які зрушення виглядають лише перманентними змінами. Фактично екологічна проблематика зараз стала інтегративним феноменом постсучасності, якщо йдеться про постмодерний вимір і взагалі визначення сучасних модернізаційних течій саме в рамках тих меж, які мають бути зазначені як пріоритетні. Якщо в 70-ті роки Римський клуб пророкував ідеологему сталого розвитку, то зараз вона виглядає лише однією із складових екстенсивного розвитку або екстенсивно-прогресуючого виміру людини, яка вже себе дискредитувала в просторі екологічної ойкумени, того планетарного людства, яке існує в контексті минулого, теперішнього і майбутнього. Отже, екологія, в широкому розумінні, походить від слова «οὐκός» – це всесвіт, це контекстуальний вимір буття людини, який свідчить про її суттєві планетарні ознаки буття. Так, екологія людини, екологія культури, екологія природи – це фактори одного феномену, який визначає саме «οὐκοῦμένη», тобто буттєвий простір, що виникає, здійснюється в культурно-історичному вимірі, в тих чи інших обставинах, в тих чи інших соціокультурних реаліях.

„Специфіка нашого століття полягає не стільки в очевидній глобалізації соціальних, економічних, інформаційних та інших процесів, а скільки у відмові від застарілого способу організації світового співтовариства. Світовий соціум ХХІ сторіччя зазнає дуже складний комплекс глобальних трансформацій, що перетворюють його в мегасупільство з дуже проблематичним екомайбутнім. Історичний процес становлення такого мегамайбутнього не може не змінювати пануюче нині уявлення про світовий соціум, громадянське суспільство, право, політичну владу, міжнародні відносини і інші першооснови, на яких ґрунтується життя наших сучасників. Цей процес все відчутніше впливає і на логіку поведінки тих, хто приймає стратегічні рішення стосовно процесу формування екомайбутнього

світового соціуму. Власне тому головною особливістю нашого сторіччя стає поступово визнання пріоритету міжнародного над національним, а економічний, політичний, екологічний і навіть культурний простір світоустрою формується під наростаючим пресингом міждержавних інститутів, що відображують інтереси, насамперед, транснаціонального капіталу” [1, с. 15 – 16]. Ця констатація вказує на те, що конфігурація екомайбутнього зазначається як своєрідний синтетичний вимір бачення перспектив, поступу, інтенції і розвитку процесів, що впливають на сучасний соціокультурний вимір глобалізаційних процесів. Проект Модерну закінчився концептуально в просторі ноосфери, сформульованою В. Вернадським [2]. Ноосфера – це не лише метафора, це в певному вимірі межа переутворення природного в людське, культурне. Так, ноосферний проект є модерним у вимірі найуніверсальніших, найголовніших його ознак. Можна стверджувати, що це невдалий проект і такі категорії, як біосфера, техносфера, антропосфера, звичайно говорять про те, що вони є більш загальними, ніж сфера «розуму», яка інтерпретується Вернадським суто в новітньому неоплатоністському визначенні як певний інтелектуальний вимір планетарного розуму, що здійснює себе в тих чи інших технологіях. А. Толстоухов констатує: „Структурно ноосфера та техносфера – синоніми. Не руйнуючи категоріальної сутності, цей ряд можна продовжити поняттями наукофера, раціосфера, інфосфера та ін. І всі вони колись породжені природою, знімають її, протистоять їй. Глобальне протиріччя, що розламає нашу долю, - протиріччя між природним, штучним між універсумом природи, між універсумом діяльності. Дане протиріччя існувало з моменту появи людства, але в даний час воно загострилося до критичного стану. Мабуть нема сенсу повторюватися щодо різних виникаючих небезпек” [1, с. 234].

Ризики, небезпеки, намагання описати сферу цих ризиків як певний сферизм, космологізм за грецьким зразком призводить до тих модерних інтуїцій, які в тій чи іншій мірі можна визначити як певну модернізацію

свідомості. Модернізація свідомості людини ХХ століття в рамках ноосфери – це є нездійснений проект Модерну. Цей проект і не може здійснитися, але він виглядає як надпроект, як надзазіхання людини, щодо перевтілення природи. Як писав в свій час М. Гайдеггер, це зазіхання почалось вже з античності, вже у Парменіда в його творі „Про природу” вибухнула атомна бомба [3].

Вперше людина пізнала цей вибух як вибух активності, як діяльнісний вимір людини, якого раніше вона не знала тисячоліттями. Європейська культура, грецька культура як перша інтерактивна цивілізація позначили свою реальність як дієву, діяльнісну, але головною рефлексивною категорією, яку зазначає Парменід, стає буття. Мало що змінилося з тих часів. Змінилася текстура дискурсу, змінився ландшафт земних і неземних реалій буття людини. Людина вже сягає космічних просторових мереж і намагається засвоїти те, що можна зазначити як навколоземний простір, про який мріяв К. Ціолковський. Зараз виникає інша проблема. Проблема, яку Чижевський сформулював, як „відлуння сонячних хвиль”, а той же Л. Гумільов визначив, як пасионарний поштовх, як вплив на людину всесвіту. Як той космічний всесвітній поштовх, та інтенція, що є актором саме глобалізації в широкому масштабі, яка в планетарно визначених координатах ойкумени людини набуває ознак планетарно-антропологічних.

Життєвий цикл людини, цивілізації – це тема, яка не сходить з «порядку денного» філософів, культурологів, зараз вона стає вже й політологічною константою. Є межі росту, які визначають життєвий цикл цивілізації. Йдеться про певний діалог культур, діалог цивілізацій, їх взаємозбагачення, взаємозалежність і водночас виникнення того соціального простору, який визначається як сучасне громадянське суспільство. Тобто це комунікативне суспільство формується в певний час як екранний простір ідентичності, формується в мікротемпоральностях буття людини, а також у макропросторі національного розвитку країни. Але, якщо виникає спільність мікро- і макро- вимірів, це свідчить про те, що є певні константи, основи

ідентичності, ідентифікації і розуміння планетарних обривів існування людини, що вже виходить за межі національних державних моделей і інших констант. А. Толстоухов констатує: «Підставою можливого діалогу повинно стати взаємовизнання обмеженості базових цінностей уже здійснених проєктів цивілізаційного устрою – як ліберального, так і соціалістичного. Лібералам доведеться визнати „глухокутність” результатів культу індивідуалізму і техноцентризму, а соціалістам – таку ж марність усіх дотеперішніх спроб побудувати суспільство суцільної комунальності і колективізму за рахунок обмеження прав і свобод особи» [1, с. 282]. Здається, що тут визначаються лише дві константи: колективістської та індивідуалістичної комунальності, або дві основні парадигми сучасних ідеологічних вимірів глобалізації – неолібералізм і соціалізм. Втім цей простір набагато складніший, і не лише ці константи визначають екомайбутнє. Його визначає саме відношення до людської діяльності. В європейському контексті діяльність є «альфа» і «омега» буття людини. У східному тезаурусі вона є лише периферією загальної дієвої, будемо казати, буттєвості Дао або Абсолюту. Здається, що сам по собі досвід формування світоустрою на підставі східної і західної моделей в контексті сучасних прерогатив потребує корекції і потребує того діалогу, до якого схиляються всі актори глобалізаційних процесів.

Д. Гелд, Е. МакГрю Д. Голдблатт, Дж. Перратон пишуть: «За останні три десятиліття у всьому світі поступово звикли до численних глобальних екологічних проблем та загроз. Проблеми оточуючого середовища (науковий термін – енвайронменталізм) стають синонімом глобального світогляду. В царині науки радикально мислячі біологи та екологи відстоюють підхід до розуміння планети як взаємозалежної цілісної екосистеми, чи то в межах напівмістичної теорії про Гею, чи то згідно з більш прозаїчними уявленнями про Землю як космічний корабель. Чимало поміркованих голосів попереджують, що всій планеті загрожують небезпечні зміни у довкіллі, які мають географічно доволі широкі причини та наслідки.

На тлі таких дебатів стрімко зростає число та масштаб дії міжнародних інститутів, правових актів та угод, покликаних регулювати питання природного середовища поряд із створенням низки міжнародних альянсів, екологічних рухів та організацій” [4, с. 437].

Ми бачимо весь набір інституалізації екологічної свідомості, але цього набору замало, виходячи з того, що сам по собі виголошений принцип глобалізації по суті є парадигмою екстенсивного розвитку. Принцип екстенсивного розвитку, моделі сталого розвитку примушують до нескінченної інтенсивної гонки дієвої активності людини. Отже, загроза антропоєкологічної катастрофи – це фактор перманентної, будемо казати, рефлексивної стратегії, яка визначає її присутність в кожній точці сучасного буття. Катастрофа не відбудеться сьогодні, завтра чи через двадцять, тридцять, сорок років. Вона пересувається із одного регіону в інший. Вона інтегрує всі можливості катастрофізму буття людини. Так, створюється той трансцендентальний простір, який завданий ззовні всіма акторами глобалізації, який не один із акторів цієї глобалізації змінити не може. Потрібен колективний розум, потрібна загальна програмна проєктивна діяльність, якої не існує і не може існувати в контексті сучасних реалій, так званого сталого розвитку або інших парадигм, які орієнтовані на прогресизм, екстремізм і експансіонізм діяльності людини. Саме це призводить до того, що людина втратила координати, орієнтири цієї діяльності, більше того, розчарувалася в наслідках своєї діяльності. Виникає досить гостре питання: якщо зараз наповнити всі проміжки землі об’єктами діяльності людини і не залишити майбутньому поколінню ані маленького шматочку землі, то наступне покоління примушене буде руйнувати цю антропосферу, тобто руйнувати антропогенні ландшафти і створювати нові культурні ландшафти. Іншого не дано, так само як це не було можливо в просторі цивілізації Давнього Єгипту, де кожна нова реальність нового царства винищувала храми, ставила свої храми, замінювала богів, хоча по суті вони мало змінювалися. Так і зараз є небезпека в тотальному експансіоністському

вимірі діяльності людини не побачити екомайбутнє як стримуючий фактор. Обмежена діяльність або недіяльність, на відміну від екстенсивного розвитку, що походить від культури Сходу, стає однією із важливіших парадигм стримування і розуміння дії акторів в контексті дії їх глобального консенсусу щодо екомайбутнього планетарного масштабу. Йдеться про те, що в контексті світової політики виникають нові актори, які впливають на політичні відносини. Традиційний простір суб'єктів світових відносин, відносини політичних суб'єктів доповнюються новими акторами.

Отже, внутрішня і зовнішня політика як регулювання стосунків як в середині держави, так і між державами розвивається. Так, в певній мірі розвивається навіть державний суверенітет. Відбувається багато паралельних процесів: з одного боку, це зростання гомогенності, спрощення, структурованості, вертикалізму відносин на підставі тих чи інших угод, з іншого - зростає турбулентний рух і культурна гетерогенність, яку неможливо звести до єдиної вертикалі. Все це дає можливість зазначити, що автономія обраного шляху тієї чи іншої країни має бути гарантом сучасного глобалізаційного простору, що визначається як метаекологічний. Якщо нав'язується один із принципів або шаблонів інтеграції, модульна схема, то, звичайно, вона не спрацьовує. Це ми можемо бачити на рівні таких інтеграційних утворень, як Митний союз. Спочатку жорстка позиція, яку займали керівники цього альянсу, потребувала однозначного членства. Згодом критерії стали більш лояльними. Виникає асоційоване членство, існування у вигляді асоційованого члена, який лише споглядає за цими процесами. З одного боку, це не усуває країну за межі цього альянсу, а, з іншого, є можливість синтетичних і водночас системних перспектив і програм на підставі загального рефлексивного осмислення майбутнього. Якщо такі програми відсутні, тоді виникає проблема компенсації цієї програмної діяльності активними, бурхливими подіями. Нескінченне нашарування, дублювання дії регіональних модулів, які виникли в пострадянському просторі, призвело до того, що вони стали

декларативними. І більш-менш дієвий і конструктивний контекст тут же стає потрібним і важливим. Тому в недавньому минулому так гостро стояло питання: або в ЄС, або в Митний союз. Проте сама конфліктологія, дихотомія не дала позитивних наслідків. Втім метаекологічний підхід в широкому розумінні повинен усунути всі штучні дихотомії і розв'язати гуманітарні, найбільш загальні пріоритети, які можна визначити як екоцентричні. Екоцентризм тут визначається як парадигма, як формула метаантропологічної наявності буття людини, де політична антропологія як наука про існування людини в тих чи інших рамках завданої діяльнісної парадигми корегується всім комплексом проблем, що інтерпретують діяльність як обмежену, синтетичну, гармонізуючу, універсальну, локальну. Регенерація діяльності саме в контексті визначених перспектив укорінюється у різні політичні структури, які набувають ознак національних моделей розвитку, дають можливість об'єднувати потенціал різних гілок влади, міжнародних організацій, бізнесових структур, структур громадянського суспільства. Так, пріоритет національних структур, пов'язаний з діяльністю ООН з питань охорони навколишнього середовища і розвитку, теж свідчить про необхідність утворення своєрідних структур з приводу моделювання і обговорення екомайбутнього. Виникають різні системи, які дають можливість зазначити присутність людського фактору як метаантропологічного, загальнокультурного, загальноцивілізаційного в політичних відносинах і глобалізаційних процесах.

Надзвичайно гостро проблематика людяності глобалізаційних процесів характеризує контекст комунікативної презентативності діяльності людини. Виникає своєрідний екран бачення цілого, цілісності культури, людини, всесвіту, універсуму, який кожного дня презентується в ТБ як планетарний всесвіт комунікативного простору. Здається, що естетизація навколишнього середовища як на предметному, онтологічно визначеному рівні, так і видовищному, екстенстативному, образному контексті – це два аспекти, які доповнюють і водночас трансформують екологічну проблематику.

Суспільство стає „суспільством спектаклю”, за Гі Дебором [5]. Спонуки глобальних трансформацій в контексті сучасних екологічних інтерпретацій стають сценічно зазначеними як видовище, як комунікація, простір екранного типу, як своєрідна онтологія образу, подія, на відміну від дії. Цей подієвий аспект, тобто, друга реальність, друга моделююча система, за Ю. Лотманом, яка переводить феномен дії в контекст події, надає їй екранно-комунікативний образний вимір, що, однак, потребує своїх посередників-комунікантів. Такими посередниками виступають персонофікатори інформації, носії цієї інформації, наприклад, провідні ведучі ТБ. Зрештою, ми потрапляємо в простір, що визначається як візуальна естетика, візуальна етика, візуальна образність, візуально-буттєва конфігурація політики, без якої вона не може бути здійснена. Якщо традиційна політика тяжила до агори, до площі, до зібрання, до політичного актору в контексті обмежених просторових координат локалізованого соціуму, то зараз вона розмивається в екранних координатах театралізованої планетарної сцени політичного універсуму. Це створює нову ойкумену, новий політичний простір і нові політичні екзистенціали, які потребують довіри, надії і запоруки. Тобто, ідентифікація відбудеться, але вона потребує нових візуальних формул, локальних схем, які пов'язані з тим чи іншим тезаурусом презентації інформації.

Так, Китайська Народна Республіка поруч з вестернізацією економічного типу легко адаптувала і визначила пріоритети масової культури як культури повсякденного буття. Це можна побачити не лише в Шанхаї, не лише в сучасній архітектурі, але і в традиційних зонах, так званих туристичних маршрутах, в яких вже легко прослідковується присмак ознак масової культури. Якщо Велика китайська стіна перетворюється на великий перформанс, в якому кожен може грати свою роль актора межових інтонацій, бачити себе на верхівці розподілу світу на минуле і майбутнє, то це є суто туристичний феномен „погляду туриста”, який культивується у масовій культурі. Те ж саме можна говорити про Стоунхендж, де на день літнього

сонцестояння автобусами приїжджають до двохста тисяч туристів. Цей гіперпроект, або гіпермакет як масова акція девальвує сам космологічний вимір і принцип Стоунхенджу. Більше того, виникає багато спокус визначити Стоунхендж як підробку, яка слугує саме для туристичних цілей. Втім, наскільки сучасний погляд постмодерного типу, принцип релятивізації всіх цінностей визначається в контексті туристичної діяльності як негативний, настільки, орієнтований на анігіляцію, на проект, який можна в більшій мірі співвіднести з нігілізмом, він був актуальним і вийшов на арену культуротворення на початку XX століття. Початок XXI століття повторює життєвий цикл цивілізації і в певній мірі визначає нігілістичні тенденції як своєрідний метадіалог, випробування на здатність бути цінністю культури, своєрідну можливість зосередитися в ціннісному універсумі культурних цінностей. Все це в контексті глобалізації виглядає надзвичайно драматичним і водночас екологічно зазначеним феноменом. Тобто, екологія як презентація ««οἶκος», презентація місцезбуття людини в універсумі, в планетарному соціумі в кожній культурі орієнтується на світоглядну модель. Це свідчить про пошук глобалізаційних, інтегративних і водночас екологічних детермінант, які визначають місце людини, її вертикальне самостояння в космосі, в соціумі, універсумі на підставі моделювання і прогнозування екомайбутнього.

Акцептор дії, або модель потрібного майбутнього як випередження в дії реальності, є наскрізним мотивом функціонування будь-якої системи. Феномен передбачення майбутнього є фундаментальною ознакою системності та універсальності всіх живих систем, зокрема, діяльності людини. У людини в рамках європейської культури такими концептами або моделями майбутнього стають ідеї, парадигми, образи. В східному тезаурусі – це візуальні патерни, конфігурації, які описують спільність існування речей в певному контексті їх онтологічної наявності, а сама по собі суть передбачення майбутнього виглядає як ідеація, за східним зразком, тобто ритуальне відмінювання ідеї, її експлікації, як певний процес самодії в тому

чи іншому просторі завданих координат. Це накладає багато маркерів, продукує образ світу, який утворюється спільно в контексті діалогу як певний дім людини. Домобудівництво як будівництво загального дому – феномен не новий. Він визначається всіма всесвітніми релігіями, зокрема християнством. А той, хто розбудовує дім в собі, в свідомості, в свідомості іншого, хто може його побудувати як аналог всесвіту, може показати, наскільки він є дієвим, активним, красивим і рушійним принципом буття людини, той і стає актором провідних процесів, що і визначаються як глобалізаційні. Сутність екокультурного виміру полягає в пошуку координат, горизонтів, які визначаються на підставах взаємозв'язку природовимірної, антроповимірної, соціовимірної координат.

Висновки. Отже, усталеними формами, на яких базуються сучасні глобалізаційні процеси і діалог різних типів глобалізації, можна вважати національні моделі модернізації. Вони виникли на певному рівні соціального розвитку (капіталістичного за своїм типом), типу виробництва і типу відносин, які включають в себе такий набір демаркацій: демократію, неолібералізм, ринок та громадянське суспільство. У межах західної цивілізації вони вважаються засадничими, є початковим ресурсом для побудови своєї власної національної моделі формування актора глобалізаційних відносин. Діалог між акторами глобалізаційних процесів – це діалог між носіями різних культур і різними акторами цих процесів. Він може здійснюватися по-різному, в ньому можливі по-різному визначені актори соціальних відносин, по-різному вибудований міжкультурний діалог. Вирішення протиріч може здійснюватися як через конфлікт, так й завдяки досягненню консенсусу. Так, глобалізація осмислюється як своєрідна позиція кожного із акторів, як проблема діалогу в контексті глобалізаційних відносин. Вона потребує свого власного національного досвіду і свого власного сценарію розвитку, який у сучасному світі важко вписувати тільки у рамки “наздоганяючої” економіки, сталого розвитку, прогресу та інших формульних шаблонів і схем. У цьому процесі екологічні альтернативи

модернізації покликані зіграти роль об'єднуючого фактору в сучасному глобалізованому світі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Толстоухов А. В. Глобалізація. Влада. Еко-майбутнє / А. В. Толстоухов. – К. : Парапан, 2003. – 308 с.
2. Вернадский В.И. Философские мысли натуралиста / Владимир Вернадский. – М. : Наука, 1988. – 520 с.
3. Хайдеггер М. Работы и размышления разных лет / Мартин Хайдеггер. – М. : Гнозис, 1993. – 464 с.
4. Гелд Д. Глобальні трансформації / Д. Гелд, Е. МакГрю, Д. Голдблатт, Д. Перратон ; пер. з англ. В.Курганського, В. Сікори. – К. : Фенікс, 2003. – 548 с.
5. Ги Дебор. Общество спектакля / Ги Дебор. – М.: Логос, 1999. – 224 с.